

“The Territory and the Map: Speculative Thinking and the Problem of the ‘Great Outdoors’”

Abstract

Speculative realism remains a highly discussed and indeed contested tendency in contemporary thought. Rather than a direct confrontation between its various strands and the post-Kantian or correlationist philosophy, the present article intends to provide a more nuanced and open reading of some of its elements in order to foster dialogue rather than extrapolation. I draw on the work of Quentin Meillassoux, namely on his inaugural essay *After Finitude* as well as on an extension of his attack on correlationism on to subjectalism, confirming his more explicit engagement with poststructuralism. In such course I aim to show not only some critical or controversial aspects of his theory, but also its point of conjunction with the critical tradition in philosophy. The whole text is intertwined with an exposition of Michel Houellebecq’s *The Map and the Territory* to illustrate the potential of literary fiction to contribute to philosophy, namely in respect to its ambition to reach out to the “Great Outdoors” of a world independent from our anthropocentric imports.

8

Klíčová slova

spekulativní realismus – poststrukturalismus – Quentin Meillassoux – Michel Houellebecq – korelacionismus – *grand dehors*

Keywords

speculative realism – poststructuralism – Quentin Meillassoux – Michel Houellebecq – correlationism – *grand dehors*

Autor působí na Akademii výtvarných umění v Praze a na Filmové a televizní fakultě AMU.

vaclav.janoscik@avu.cz

ÚZEMÍ A MAPA. SPEKULATIVNÍ MYŠLENÍ A PROBLÉM *GRAND DEHORS* VÁCLAV JANOŠČÍK

9

Myšlenkový proud označovaný jako spekulativní realismus se proti dominantním akademickým pozicím v humanitních vědách (sociální konstruktivismus)¹ snaží obhájit realistické a spekulativní východisko. To znamená, že se pokouší prosadit pozici, ze které nemusíme pouze kritizovat, analyzovat a mapovat společensky utvářenou realitu světa kolem nás. Cílem spekulativních realistů je naopak prolomit korelacionistický kruh² myšlení a světa, ve kterém je myšlení vždy již nutnou součástí světa, nebo jej přímo utváří; jde jim o to, vejít do prostoru *grand dehors* („velkého vnějšku“) vně našich nutně antropomorfních významů a projekcí. Jako takový vyvolal spekulativní realismus nejen zájem a nové výzvy, ale také kritiku. Takřka deset let od nástupní konference *Spekulativní realismus* na londýnské Goldsmiths' College (2007) tak máme diferencovanější perspektivu a snad také větší prostor nejen argumentovat přímo pro nebo proti spekulativnímu realismu a některým jeho tezím, ale také nabídnout méně extrapolované čtení tohoto myšlenkového proudu. Někteří autoři se již snaží použít nástroje spekulativního realismu v jistém smyslu proti němu samotnému, nebo ještě přesněji ve prospěch dialogu s poststrukturalistickou filosofií.³

¹ Viz např. Peter L. BERGER – Thomas LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.

² Tento termín vytvořil Quentin Meillassoux, aby označil obecnou tendenci pokantovské filosofie nadřazovat epistemologii vůči ontologii, nebo ještě přesněji neschopnost myslet myšlení a bytí zvlášť: „Korelacionismus spočívá ve vyloučení možnosti myslet sféru subjektivity a objektivitu nezávisle na sobě navzájem. Nejenomže je pak nutné trvat na tom, že nikdy nemůžeme uchopit věc ‚o sobě‘, oddělenou od jejího vztahu se subjektem, ale zároveň je nezbytné zastávat tezi, že nemůžeme uchopit ani subjekt, který by nebyl vždy-jíž vztažen k nějakému objektu.“ Quentin MEILLASSOUX, *After Finitude*. Londýn: Bloomsberry 2010, s. 5.

³ Armen AVANESSIAN, „Language Ontology“, in: *Idem* – Suhail MALIK (eds.), *Genealogies of Speculation*, Londýn: Bloomsberry 2016, s. 199–216; Arne DE BOEVER, „The Realist Novel and ‚the Great Outdoors‘. Towards a Literary-Speculative Realism“, in: AVANESSIAN – MALIK, *Genealogies of Speculation*, s. 217–237; Suhail MALIK, „Materialist Reason and Its Languages. Part One: Absolute Reason, Absolute Deconstructing“, in: AVANESSIAN – MALIK, *Genealogies of Speculation*, s. 238–268. Připomeňme, že i sám Meillassoux tvrdí, že proti korelacionismu musíme využít jeho zbraní. Konkrétně princip fakticity, který je základem korelacionismu, využívá proti němu samému (viz např. MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 72). Obecně jde Meillassouxovi nikoli o to se problému korelace vyhnout, ale „projít skrze korelacionistický kruh“ (*ibid.*, s. 63).

V tomto směru se pokusím přiblížit východisko spekulativního realismu a jeho útok na pokantovskou filosofii, abych ukázal, že tyto zdánlivě protichůdné pozice mohou vést společný dialog. Za tímto účelem bude nutné v základních rysech definovat pozici spekulativního myšlení; pokusím se jej charakterizovat prostřednictvím díla Quentina Meillassoux, který nejenž e díky své knize *Po konečnosti (Après la finitude)* hraje základní, možná až zakladatelskou roli uvnitř tohoto proudu, ale představuje, alespoň vedle objektivě orientované filosofie Grahama Harmana, dost možná nejpropracovanější verzi spekulativního realismu, a zároveň se také intenzivně věnuje přímé argumentaci proti pokantovské filosofii.

Úvodem je nutné zopakovat, že spekulativní realismus, který odstartoval celou řadu proměn v současné filosofii i umění, netvoří žádný koherentní proud. Jednotlivé autory můžeme spojit jednak snahou hájit realismus či materialismus ať již jakéhokoli druhu, ale ještě přesněji také skrze ambici vyrovnat se s takzvaným korelacionismem.⁴ Meillassoux jej spojuje v prvé řadě s tezí o „neoddělitelnosti aktu myšlení od jeho obsahu“.⁵ Myšlení a bytí jsou uzavřeny vzájemným vztahem korelace, který podle Meillassoux znemožňuje jakýkoli realismus či materialismus, protože vše, s čím se podle korelacionismu setkáváme, je vždy „dané-pro-myšlení“ a nikdy samo pro sebe. Epistemologie (co je možné vědět či myslet) je tak nadřazená ontologii (co skutečně existuje).⁶ Již kvůli tomuto obecně sdílenému, ale velmi neostrému

⁴ Viz např. Armen AVANESSIAN – Suhail MALIK, „Introduction. Speculative Genealogies“, in: *Eidem, Genealogies of Speculation*, s. 10; Graham HARMAN, „Brief SR/OOO Tutorial“, in: *Bells and Whistles. More Speculative Realism*, Winchester: Zero Books 2013. Dostupné online na <http://deadlabor.tumblr.com/post/1052615839/brief-sro-ooo-tutorial-july-23-2010-an> (cit. 1. 7. 2016).

⁵ MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 36.

⁶ Steven SHAVIRO, „Spekulativní realismus. Přehled“, in: Václav JANOŠČÍK (ed.), *Objekt*. Praha: Kvalitář 2015, s. 48; Ray BRASSIER, „Concepts and Objects“ in: Levi BRYANT – Nick SRNICEK – Graham HARMAN (eds.), *The Speculative Turn. Continental Materialism and Realism*, Melbourne: re:press 2011, s. 47.

⁷ Nový materialismus je také velmi volným označením snah současných teoretiků o návrat k některým materialistickým tezím. Lze sem zařadit Rosi Braidotti, Manuela DeLanda nebo Karen Barad, ale také Meillassoux, který se označení realismus vyhýbá právě ve prospěch materialismu. Akceleracionismus bývá označován za politickou odnož spekulativních tendencí, ale přesnější by bylo vymezit jej vzhledem k vlastní tradici kritiky kapitalismu od Marxe, přes generaci šedesátých let zabývající se kritikou sémio-kapitalismu či libidinální ekonomie (zejména Deleuze a Guattari, Lyotard či Baudrillard) až po aktuální postoje k problémům současného (digitálního) kapitalismu (Nick Land, Nick Srnicek). Objektivě orientovaná ontologie, termín používaný Levi Bryantem, a objektivě orientovaná filosofie Grahama Harmana jsou naopak pokusy jednotlivých autorů vytvořit obecnější ontologické východisko, jakkoli se k němu mohou hlásit další autoři (např. Timothy Morton nebo Tristan Garcia). Ve výčtu současných filosofických tendencí více či méně paralelních vůči spekulativnímu realismu bychom ale mohli dále pokračovat. Připomenutí také, že kromě jistých obsahových průniků mají tyto pokusy společnou snahu vymezit se proti dominantnímu akademickému provozu filosofie, zaměřenému na historii filosofie a tvorbu sekundární literatury. Jakkoli je ošidné generalizovat akademickou praxi na katedrách filosofie, je zřejmé, že snaha oživit tuto disciplínu a vstoupit do přímého, nikoli historického či komentujícího vztahu k filosofickým autoritám (případ korelace je příkladem takového dialogu s Kantovou filosofii) je nepochybným zdrojem popularity i sofistickovanosti současných forem spekulativního myšlení.

a negativnímu vymezení můžeme mluvit o obecněji chápaném „spekulativním myšlení“, spíše než o pozitivně vymezeném hnutí (nejen spekulativní realismus, ale také nový materialismus, akceleracionismus, objektově orientovaná ontologie atd.).⁷

Naopak poststrukturalistická filosofie v návaznosti na kritickou pokantovskou tradici vychází právě z této sebekritiky myšlení, tedy z nemožnosti myšlení vystoupit mimo sebe. V prvním plánu proto můžeme vnímat právě poststrukturalistickou filosofii jako hlavní terč spekulativního myšlení. Jak ale ukazuje nejnovější literatura,⁸ než o další útok jde nyní mnohem spíše o to hledat hlubší spoje a nuancovat konkrétní problémy včetně samotné odpovědi na lapsus korelace. Lze proto hledat realistické prekurzory spekulativního obratu⁹ uvnitř kritické tradice, stejně jako na druhé straně lze identifikovat některé rysy subjektivně orientovaného myšlení u řady spekulativních autorů.¹⁰

11

Spíše než tímto směrem se v tomto příspěvku pokusím vyjít z vlastní argumentace Meillassoux, abych ukázal některá úskalí, ale i možnosti a „území“ protínající se s kritickou tradicí. Hlavním průsečíkem úvah bude problém možnosti myšlení dosahovat mimo sebe, do oblasti, kterou Meillassoux a po něm další autoři označují jako *velký vnějšek* (*great outdoors, grand dehors*).¹¹ V dvou hlavních částech postupně rozeberu expozici základních prvků jeho filosofie z knihy *Po konečnosti*, a asi nejdůležitější rozšíření jeho útoku na korelacionismus v rámci článku „Iterace, reiterace, opakování“.¹² Vzhledem k absenci prostoru pro adekvátní kritiku jednotlivých tezí se spokojím alespoň s načrtnutím některých důležitých reakcí na jednotlivé pozice; konkrétně na analýzu *Po konečnosti* od Raye Brassiera a na zobecnění Meillassouxovy teorie prázdného znaku Armenem Avanesianem.

Zároveň se pokusím problém radikálního, mimosubjektivního vnějšku (*grand dehors*) ilustrovat a přiblížit na románu *Mapa a území* Michela Houellebecqa,¹³ který sleduje kariéru umělce

⁸ Zejména AVANESSIAN – MALIK, *Genealogies of Speculation*.

⁹ Jde například o filosofii Alfreda North Whiteheada, viz Steven SHAVIRO, *The Universe of Things. On Speculative Realism*, Minneapolis: Minnesota University Press 2014, s. 1.

¹⁰ Sám Meillassoux identifikuje takzvaný subjektalismus, tedy připisování subjektivních rysů mimolidským jsoucům. Tento problém se pokusím podrobněji vyložit níže. Viz Quentin MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition. A Speculative Analysis of the Sign Devoid of Meaning“, in: AVANESSIAN – MALIK, *Genealogies of Speculation*, s. 117–198.

¹¹ MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 7. Podobnou strategii využil také DE BOEVER v „Realist Novel“.

¹² MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“.

¹³ Michel HOUELLEBECQ, *La Carte et le territoire*, Paříž: Flammarion 2010, česky *Mapa a území*, Praha: Odeon 2011.

Jeda Martina. Ten v rámci své tvorby v průběhu knihy vystřídá fotografie michelinovských map a realistickou malbu, až se nakonec začne věnovat videozáznamu rostlin a rozpadu fotografií či figurín vystavených přírodním podmínkám. Jeho uměleckým cílem je objektivně reprezentovat svět. Podobně také proklamovaným cílem spekulativního realismu je vykročit mimo sféru myšlení a korelace směrem k reálnému a vnějšmu (*grand dehors*). Jde vlastně o to, jestli dokážeme vejít do přímého kontaktu s územím, anebo jestli veškerá naše snaha orientovat se ve světě představuje pouze mapu, vždy-již konstruovanou myšlením. Samotná zápleтка Houellebecqova románu ukazuje, že spojení spekulativních tendencí s uměním není náhodné, ale naopak odpovídá tradičnímu problému realismu, či dokonce mimésis. Bez nároku na vlastní analýzu těchto (uměleckých) témat se je pokusím využít ve snaze poukázat na slučitelnost spekulativního myšlení s problémy subjektivně orientované filosofie.

Volba Houellebecqova románu není náhodná či intuitivní, a vlastně ani ne zcela originální. Arne de Boever například ve svém článku „Realistický román a ‚velký vnějšek‘. Směrem k literárně-spekulativnímu realismu“ analyzuje práci Meillassoux s literární fikcí a jako hlavní příklad spojení filosofického a literárního realismu uvádí právě Houellebecqův román.¹⁴ De Boever využívá narativu knihy, konkrétně snahy Jeda Martina „reprezentovat svět“, a finální zápletku, aby ukázal, že Houellebecq pracuje v rámci „literárně-spekulativního realismu“ z prostoru uvnitř tradičního realismu, místo toho aby využíval pohodlnější perspektivy modernismu, postmodernismu nebo sci-fi.¹⁵ Snaží se ukázat možnost jazyka na hranici jazyka, možnost přesahovat do onoho *Great Outdoors* z prostoru našeho (literárního) světa. Také v tomto ohledu navazuji na jeho text a snažím se spojení Houellebecqa a Meillassoux obohatit o výslovnou práci se schematismem mapy a území.

Nejen spekulativnímu realismu, ale na druhé straně také samotnému Houellebecqovi je tento způsob uvažování blízký. Téma mapy, ale stejně tak vnějšku ve formě sekularizovaného absolutna (Meillassouxův projekt), se vyskytuje na řadě míst

¹⁴ DE BOEVER, „Realist Novel“, s. 230–233.

¹⁵ *Ibid.*, s. 233.

jeho textů.**16** Samotný název *Mapa a území* Houellebecq vybral inspirován dílem Alfreda Korzybského,**17** polsko-amerického filosofa, který je mimo jiné tvůrcem generální sémantiky. Ve své knize *Věda a zdravý rozum* z roku 1933 mimo jiné uvádí:

Mapa není územím, které reprezentuje, avšak pokud je správná, má podobnou strukturu jako toto území, a v tom spočívá její užitečnost. Kdyby mapa byla zcela ideální, musela by, ve zmenšeném měřítku, obsahovat sebe sama; mapa obsahující mapu, obsahující mapu; atd. do nekonečna.

13

Když přemýšlíme o jazyku, musíme předpokládat, že v nejlepším případě jde pouze o mapu. Slovo není objektem, který reprezentuje; a jazyk také vykazuje zvláštní sebe-reflexivnost v tom, že ho můžeme analyzovat lingvistickými prostředky.**18**

1. REALISMUS A POKANTOVSKÁ FILOSOFIE

Jeff Koons právě vstal ze židle a vyhodil ruce před sebe v nadšeném vzmachu. Damien Hirst naproti němu, trochu shrbeně sedící na kanapi z bílé kůže částečně pokrytém hedvábím, jako by se chystal něco namítnout; ve tváři byl ruměný, mrzutý. Oba měli černý oblek (Koons s jemnými

16 Připomenou první Houellebecqovu knihu příznačně věnovanou H. P. Lovecraftovi: „Povrch Země se dnes zdá být pokrytý nestejně hustým pletivem zcela lidských výtvorů. V této síti koluje krev společenského života. Cirkulace lidí, zboží a komodit; množství transakcí, objednávky a nákupy, šířící se informace, čistě intelektuální či pocitová směna... Neustálý proud ohromuje lidstvo, okouzlené smrtelnou křečí své původní činnosti.“ Michel HOUELLEBECQ, „H. P. Lovecraft. Contre le monde, contre la vie“, in: *Houellebecq 1991–2000*, Paříž: Flammarion 2015, s. 39. Ale také v Houellebecqově poezii můžeme v neskrýtejší podobě nalézt například téma absolutna transcendingícího svět:

Le lieu où tous nos êtres dispersés marchent de front et où tout décalage est aboli,
Le lieu magique de l'absolu et de la transcendance
Où la parole est chant, où la démarche est danse
N'existe pas sur Terre,
Mais nous marchons vers lui.

Michel HOUELLEBECQ, „La poursuite du bonheur“, in: *Houellebecq 1991–2000*, s. 215. Z novějších a známějších knih pak zmiňme alespoň román *Platforma*, který je věnován turistice, jejímu vývoji a mechanismům, díky kterým přetváří území, viz Michel HOUELLEBECQ, *Platforma*, Praha: Garamond 2008.

17 Rozhovor Houellebecqa a Alaina Finkielkrauta v pořadu *Répliques* na rozhlasové stanici France Culture, 11. září 2010, viz přepis Alain FINKIELKRAUT – Michel HOUELLEBECQ, „La carte et le territoire“, *Ora, labora et lege*, <http://lajoiedujour.blogspot.cz/2010/09/finkielkraut-et-houellebecq-la-carte-et.html> (cit. 1. 7. 2016).

18 Alfred KORZYBSKI, *Science and Sanity*, New York: Institute of General Semantics 1994, s. 58.

proužky), bílou košili a černou kravatu. Mezi muži ležela na konferenčním stolku ošatka nakládaného ovoce, jíž ani jeden nepřikládali pozornost; Hirst pil Budweiser Light.**19**

Celý román *Mapa a území* začíná tímto popisem obrazu Jeda Martina nazvaného *Damien Hirst a Jeff Koons si dělí umělecký trh*. Příběh se k tomuto plátnu několikrát stáčí, a jako by oba jeho póly, Koonsova popkulturní, fetišistická poloha a Hirstův „existencialismus“ byly póly tvůrčího uvažování nejen Jeda Martina, ale také Houellebecqa. Martinovi se nicméně nedaří zachytit odpovídající výraz Koonse, obraz nedokončí, a posléze dokonce zničí.**20** Samotná forma tohoto hyperrealistického plátna se stává předmětem Martinových spekulací a zapadá do kontextu dalších jeho tvůrčích pokusů, konceptuálních fotografií, které předcházely jeho malířskému období, ale i videozáznamu rostlin, kterému se věnuje na sklonku svého života. Konkrétněji Jed Martin tento obraz hned na další straně spojuje s problémem realistického, dokonce fotografického zobrazení.**21** Reprezentovat „pravdu“ pro tuto románovou postavu neznamena jednoduše zachytit určitý okamžik (na fotografii), ale vlastně ani identifikovat reprezentativní rys (určité osobnosti). Snažit se reprezentovat svět jako by znamenalo neustále selhávat. V tomto ohledu zapadá *Mapa a území* do celku Houellebecqova díla, který vychází, pokud vůbec jeho dílo jde jednoduše charakterizovat, ze situace odkouzlené (post)moderní Západní Evropy a její neschopnosti nalézt nové hodnoty a sociální vztahy odpovídající současné situaci.**22**

14

19 HOUELLEBECQ, *Mapa a území*, Praha: Odeon 2011, s. 7.

20 „S Koonsem byl prostě problém. To Hirsta v zásadě nebylo těžké vystihnout: dal se udělat brutální, cynický ve stylu ‚seru na vás ze svý hory prachů‘; dal se také udělat jako *umělec-rebel* (i když přece jen bohatý), jenž pokračuje v *trýznivé práci se smrtí*; ostatně jeho tvář obsahovala cosi krevnatého a těžkého, typicky anglického, čím se podobal řádovému fanouškovi Arsenalu. Zkrátka tu byly různé aspekty, které se daly kombinovat v koherentní, reprezentativní portrét typického britského umělce generace. Zatímco Koons, ten v sobě jako by nosil cosi dvojakého, jakýsi nepřekonatelný rozpor mezi běžnou vychytralostí technického obchodníka a vytržením askety. Už tři týdny Jed opravoval Koonsův výraz, s nímž vstal ze židle a vyhodil ruce před sebe v nadšeném vzmachu, jako by chtěl Hirsta přesvědčit; bylo to těžké stejně jako namalovat mormonského portografa.“ *Ibid.*, s. 7–8.

21 „Měl fotky, na nichž byl Koons sám, nebo s Romanem Abramovičem, Madonnou, Barackem Obamou, Bonem, Warrenem Buffettem, Billeem Gatesem... Žádná nedokázala vyjádřit nic z Koonsovy osobnosti, aniž by pominula výraz prodejce kabrioletů Chevrolet, který nastavoval světu. Bylo to k vzteku, fotografové vůbec Jeda štváli už dlouho, obzvláště *velcí fotografové*, kteří si namýšleli, že ve svých snímcích odhalují o svých modelech pravdu; přitom neodhalovali vůbec nic, jenom si před vás stoupli a mačkali nazdařbůh spoušť přístroje, kvokali a pořídili stovky snímků, z nichž potom vybrali ty nejméně špatné. Tak bez výjimky postupovali všichni ti *velcí fotografové*, Jed jich pár znal osobně a cítil k nim jen pohrdání, považoval je do jednoho za zhruba stejně tak kreativní jako fotoautomat na nádraží.“ *Ibid.*, s. 8.

22 Viz např. Guillaume BRIDET, „Michel Houellebecq et les montres molles“, *Littérature*, 2008, č. 151, s. 6–20. Ve svém doposud posledním románu *Podvolení* naopak nabízí východisko v islámu, viz Michel HOUELLEBECQ, *Podvolení*, Praha: Odeon 2015.

Mnohem zajímavější je, že s podobnou skepsí – namířenou tentokrát proti korelacionismu – se setkáváme také v současném spekulativním realismu. Podle Meillassoux představuje v pokantovské filosofii obecně přijímanou pozici, v jejímž rámci nelze oddělit myšlení od jeho předmětu: „Korelacionismus spočívá v odmítnutí nároku, že je možné postulovat sféru subjektivity a objektivitu nezávisle jednu na druhé.“²³ Pokud tedy, aniž bychom prozatím pochybovali o Meillassouxově pojmu i argumentaci, spekulativní realisté chtějí přijít s realistickou či materialistickou filosofickou pozicí, musí se především vyrovnat s problémem korelacionismu; to znamená, že musí ukázat, jakým způsobem je možné postulovat objektivitu (realitu) nezávisle na subjektivním zprostředkování.

15

Pro tento problém pak můžeme využít Houellebecqovu metaforu. Spekulativní realisté se nechtějí spokojit s vytvářením map popisujících území, ale chtějí ho odkrýt přímo.²⁴ Z této perspektivy se pak celá pokantovská filosofie jeví naopak jako snaha rezignovat na samotné území a věnovat se hledání dominantních, nebo dokonce univerzálních map, které území (skutečné) strukturují, a tedy teprve vytváří. Marxismus v tomto ohledu není ničím jiným než snahou prosadit výrobní a třídní vztahy jako dominantní dispozitiv, mapu,²⁵ která je nadřazena ostatním snahám popsat či mapovat svět kolem nás.²⁶ Podobně strukturalismus, fenomenologie, ale například i psychoanalýza jsou pouze dalšími snahami o nalezení privilegovaného dispozitivu (jazyk, transcendentální ego, podvědomí), který by adekvátně mapoval jinak neznámé a nedosažitelné území, aniž by však tímto územím sám byl. Například Husserlova

²³ MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 5.

²⁴ *Ibid.*, s. 7.

²⁵ Pojem dispozitivu zde užívám v jisté návaznosti na Michela Foucaulta, který jím rozumí různorodý soubor diskurzů, technik, institucí a dalších forem, které strukturují naše jednání. Do anglického jazyka se tento pojem také překládá jako *apparatus*. Aniž bych termínu dispozitiv upíral tuto pluralitu, snažím se poukázat na dominantní dispozitivu. Zatímco Foucault akcentuje mocenskou roli dispozitivu a jeho vliv na naše jednání, mě zajímá ještě obecnější role dispozitivu jako filtru, který nám umožňuje zjednodušovat a rozumět „realitě“. Uvedu alespoň poměrně známou pasáž z rozhovoru z roku 1977: „Za třetí rozumím termínem ‚dispozitiv‘ jakousi formaci, která má za cíl odpovědět na určitou naléhavou potřebu v daném historickém momentu. Dispozitiv proto má dominantní strategickou funkci. Tou může být například ovládnutí nestálé populace, která pro merkantilistickou ekonomiku představuje problém: tento strategický cíl představoval základ pro aparát, který si tak postupně získával kontrolu a podřizoval si šilenství, psychické nemoci a neurózu.“ Michel FOUCAULT, „The Confession of the Flesh“, in: *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, New York: Pantheon Books 1980, s. 195.

²⁶ Historický materialismus je založen na myšlence, že společenské vědomí (nadvlastba, kultura) je určováno materiálními vztahy produkce (základnou). Abych uvedl příklad, třeba tržní hodnota u Marxe, stejně jako již u Ricarda, není přisouzena objektům samotným, ale času, respektive práci, které jsou nutné pro jejich výrobu.

fenomenologie, ačkoli ji označuje za vědeckou filosofii, zkoumá nikoli realitu,²⁷ ale fenomén jako „to, co se dává“ v přirozené zkušenosti.²⁸ V jistém smyslu tak fenomenologie překonává oddělení subjektu a objektu tím, že je nerozlučně svazuje, v typicky korelacionistickém kruhu. Sám Husserl dokonce „korelaci“ mezi předmětem zkušenosti a způsobem jeho danosti výslovně pojmenovává.²⁹

Od samotného Kanta přes fenomenologii nebo marxismus až po poststrukturalismus tedy můžeme Meillassouxovou perspektivou sledovat selhávání filosofie ve snaze „reprezentovat“ svět či realitu přímo, mimo způsob danosti v rámci určitého filosofického dispozitivu. Jde přitom o problém, který nebyl způsoben nějakou konkrétní filosofickou tezí; vyvěrá ze samotné formy či orientace pokantovské filosofie na demaskování či dekonstruování různých těchto dispozitivů, ať již jde o jazyk, vědomí, moc nebo o mnohé další, které nás ale neposouvají blíže k realitě, ale stále více nás upoutávají uvnitř sítě dispozitivů či map. Nezávisle na tom, zda tuto anamnézu považujeme za přesvědčivou, si troufám tvrdit, že se velmi podobá způsobu, jakým pozoruje Houellebecq své románové hrdiny, mezi nimiž Jed Martin v tomto ohledu zaujímá exemplární místo.

Není to tedy pouze ona jednoduchá metafora mapy a území (dispozitivu a skutečnosti), ale i svérázná kritika poosvícenské Evropy a pokantovské filosofie, co váže náš exkurs do současného spekulativního myšlení s postoji Houellebecqa a zejména s jeho možná nejinstruktivnějším románem *Mapa a území*. Pokud bych měl v tomto ohledu charakterizovat základní pozice spekulativního realismu, pak můžeme odlišit čtyři účastníky původní konference v roce 2007 na Goldsmiths: Ray Brassier považuje vědu, konkrétněji „metodologický naturalismus“, za schopnou překonat korelacionistický kruh a kultivovat vědění mimo subjektivní zprostředkování. Věda tedy nikoli pouze mapuje, ale také vstupuje do území, její kategorie nejsou (pouze) antropocentrickými kategoriemi, jako je tomu již u Kanta, ale odpovídají vnějšímu světu mimo jiné i díky sebekritické povaze

16

²⁷ Husserl sám se vymezuje proti pojmu reálného hned v úvodu k *Idejím*, viz Edmund HUSSERL, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*, Praha: OIKOYMENH 2003, s. 18.

²⁸ „[V]še, co se nám v ‚intuici‘ originárně nabízí (takřkajíc ve své tělesné skutečnosti), je třeba brát jednoduše tak, jak se to dává, ale rovněž jen v mezích, v nichž se to zde dává.“ *Ibid.*, § 24, s. 56.

²⁹ Edmund HUSSERL, *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*, Praha: Academia 1996, s. 189.

vědeckého provozu.³⁰ Meillassoux, jehož dílu se budeme věnovat blíže, postupuje vůči korelacionismu a celé pokantovské filosofii radikálněji. Schéma subjekt-objekt podle něj není původním, primárním filosofickým východiskem, předchází mu svět bez lidí, a tedy bez subjektu. Tato mimo-lidská skutečnost je podle Meillassouxa, jak uvidíme níže, nutně kontingentní³¹ – může vždy být jinak, nebo nebýt vůbec –, a proto i sama korelace, tedy vznik subjektivní perspektivy skrze vývoj lidského druhu, je nahodilou událostí. Graham Harman převrací Kantovu filosofii v jiném směru. Prolamuje jeho zákaz spekulace a zároveň obrací jeho tezi o nepoznatelnosti věcí o sobě.³² Nepoznatelnost se stává v jistém smyslu pozitivní vlastností objektů ve světě; právě proto, že je nemůžeme zcela poznat, musíme o věcech kolem nás spekulovat. Putování samotným teritoriem tedy není nikdy tak přesné a jednoduché, objektivní, jako pohyb po mapě, ale to nám nebrání vejít, a tedy spekulovat. Podle posledního ze čtyř hlavních účastníků konference *Spekulativní realismus*, Iaina Hamiltona Granta, je naše lidská perspektiva – Kantovo transcendentální ego, skrze které mapujeme svůj svět – sama součástí procesuálně chápané přírody, a tedy i onoho území vně.³³

Mimo toto již známé odlišení³⁴ mají jednotlivé pozice také jistou narativní dynamiku. Například Meillassoux zakládá svou argumentaci a zároveň vymezuje ono vnější území pojmem *ancestrality*. Tím označuje skutečnosti, které se staly před vývojem člověka, a které podle něj korelacionistické myšlení nedokáže inkorporovat. Podle korelacionismu je všechno vědění závislé na vnímajícím a myslícím subjektu, ale ancestrální skutečnosti předcházejí nejen člověku samotnému, ale i podmínkám možnosti lidského poznání.³⁵ Na druhé straně se Brassier opírá o pojem *zániku*, či vyhynutí (*extinction*), které explicitně chápe jako komplement vůči Meillassouxově *ancestralitě*.³⁶ Využívá velmi různorodé autory, které bychom jinak řadili do korelacionistického myšlení (Nietzsche, Deleuze, Lyotard, Levinas, Freud), aby ukázal, že zánik a jeho

³⁰ Viz např. BRASSIER, „Concepts and Objects“, s. 49; Nathan COOMBS, „Underlabouring for Science. Althusser, Brassier, Bhaskar“, in: AVANESSIAN – MALIK, *Genealogies of Speculation*, s. 272.

³¹ Viz např. MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 39.

³² Viz např. Graham HARMAN, *Quadruple Object*, Winchester: Zero Books 2010, s. 137–138.

³³ Viz např. Iain Hamilton GRANT, *Philosophies of Nature after Schelling*, Londýn: Bloomsbury 2006, s. 2.

³⁴ SHAVIRO, „Spekulativní realismus“.

³⁵ MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 17.

³⁶ Ray BRASSIER, *Nihil Unbound*, Londýn: Palgrave Macmillan 2010, s. 229.

trauma je základním filosofickým východiskem, které nás pojí s vnějškem.³⁷ Opět zde nemohu reprodukovat celou argumentaci, ale v tuto chvíli je důležité, že území vnějšku (*grand dehors*) rozhodně není jen prostorové, ale hlavně časové. Opírá se o onu konečnost, negativitu a absenci, která je nám radikálně vnější, ale přesto myslitelná. Jako kdyby se území, ono *grand dehors*, rozprostíralo nikoli za mapou, ale na jejím okraji.

2. KOPERNIKÁNSKO-GALILEOVSKÁ REVOLUCE **QUENTINA MEILLASSOUXA**

Na to, kdy začal kreslit, si už Jed nevzpomínal. Všechny děti přece více či méně kreslí, ale žádné dítě neznal, tak si nebyl jistý. Jedinou jeho jistotou bylo, že jako první kreslil květiny – pastelkami do malých sešitků.³⁸ Svůj život (nebo alespoň profesní život, který se poměrně brzy slil s celým jeho životem) Jed zasvětil umění, zobrazování světa.³⁹

18

Hlavní hrdina Houellebecqova románu, jehož kariéru a život čtenář sleduje prakticky od narození až po jeho smrt, opakovaně deklaruje svůj prostý cíl reprezentace – „zobrazit svět“ (*la production de representation du monde*).⁴⁰ Jeho umělecký vývoj se od kreseb rostlin dostává přes (konceptuální) velkoformátové fotografie map, díky kterým se prosadí, k hyperrealistickým malbám „povolání“, včetně již komentovaného obrazu Jeffa Koonse a Damiena Hirsta, až se nakonec v celoživotní elipse vrací k videozáznamu rostlin, každodenních průmyslových předmětů, a dokonce i fotografií lidí, se kterými se v životě setkal; fotografie se v procesu natáčení vlivem přírodních podmínek kroutí, plesniví a rozpadají.⁴¹ Jeho mnohaleté snažení ale nemá jednoznačné rozuzlení nebo řešení. Jed Martin se ani v rámci mnoha tvůrčích procesů, přes naprostý úspěch na trhu s uměním, nedostává ze spleti map k přímému vztahu s územím

³⁷ *Ibid.*, s. 238.

³⁸ HOUELLEBECQ, *Mapa a území*, s. 23.

³⁹ *Ibid.*, s. 25.

⁴⁰ Viz např. *ibid.*, s. 25, 34, 78, 271; HOUELLEBECQ, *La carte et le territoire*, s. 37.

⁴¹ HOUELLEBECQ, *Mapa a území*, s. 274.

a paralelně s tím nenachází uspokojivý osobní život,⁴² jak bývá v Houellebecqových románech pravidlem.

Meillassouxova kniha *Po konečnosti* vykazuje podobnou (takřka narativní) dynamiku. Jeho cílem je „projit“ kruh korelace a vejít do území *grand dehors*.⁴³ Meillassoux v první kapitole knihy prolamuje korelacionistický kruh (myšlení a bytí) do minulosti a popisuje fenomén ancestrality.⁴⁴ Ten označuje skutečnosti, které předcházejí lidem jako druhu, a tedy i jejich schopnosti myslet, ale přesto je vědy postulují. Jde například o vznik Mléčné dráhy nebo Země. Tyto skutečnosti podle Meillassoux korelacionistická filosofie nedokáže inkorporovat a k jejich uchopení je nutné překonat předkantovskou dogmatickou metafyziku i pokantovskou (sebe)kritiku a nabídnout spekulativní řešení, jak autor ukazuje v druhé kapitole.

19

Meillassouxův program však, i přes masivní diskurzivní aparát, nenachází realitu mimo myšlení v pozitivním slova smyslu. Nakonec se, v rámci třetí kapitoly, spokojí s jediným nutným principem, kterým je, na první pohled paradoxně, absolutní nahodilost, či kontingence.⁴⁵ Zatímco tedy na rovině (dějin) filosofie je jeho hlavním terčem korelacionismus, z hlediska své vlastní teorie se Meillassoux snaží oponovat „principu dostatečného důvodu“,⁴⁶ tedy přesvědčení, že skutečnost má vždy nějaký (skrytý) důvod, proč je takovou, jaká je. Podle Meillassoux mají všechny existující entity naopak „možnost-být-jinak“, či nebýt vůbec,⁴⁷ a to včetně přírodních zákonů,⁴⁸ a tato kontingence je tak jedinou nutnou skutečností. Z negativního principu fakticity (vše je kontingentní) vytváří spekulativní princip „fakcality“ (vše je nutně kontingentní), ze kterého dále dedukuje další ontologické implikace.⁴⁹

Ve čtvrté kapitole Meillassoux svou pozici konečně více konfrontuje s jinými filosofickými pozicemi. Vybírá si „Humův problém“, tedy problém kauzality: „Je možné dokázat, že

⁴² *Ibid.*, s. 274–275.

⁴³ MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 63.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 10.

⁴⁵ „Je naprosto nezbytné, aby každá entita mohla neexistovat. Jde samozřejmě o spekulativní tezi, protože skrze ní myslíme absolutno, ale zároveň není metafyzická, protože nepostulujeme žádnou věc (entitu), která by byla absolutní. Toto absolutno je absolutní nemožností nutného jsoucna.“ *Ibid.*, s. 60.

⁴⁶ Viz např. *ibid.*, s. 53.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 57.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 83.

⁴⁹ Obecně Meillassoux opakovaně trvá na tom, že již fakticita není pouhou negativní skutečností, ale pozitivním „poznáním“, konkrétně poznáním absolutní kontingence. *Ibid.*, 53.

identické důvody povedou vždy ke stejným důsledkům[?]“**50**
 Vůči této otázce Meillassoux rozlišuje čtyři možné odpovědi:**51**
 (1) Z metafyzické pozice (obecně předkantovská, či dogmatická filosofie) je možné formulovat základní princip, který ovládá celý svět, včetně kauzality. (2) Skeptická odpověď (ke které se hlásí sám David Hume) je založena na nepoznatelnosti těchto principů, ale nikoli na jejich neexistenci. (3) Transcendentální reakce (Immanuel Kant) na Humův problém spočívá také v odmítnutí metafyzické odpovědi, ale kauzalitu přeci jen opírá, i když podmíněně, o fakt, že bez kauzality by se skutečnost ani nemohla manifestovat (jako skutečnost); svět kolem nás bychom nemohli chápat jako skutečný, pokud by postrádal kauzální rámec. To znamená, že samotná forma reprezentace, náš rozum, je důvodem pro postulování kauzality. (4) Oproti těmto možným odpovědím navrhuje Meillassoux vlastní, spekulativní řešení, které spočívá v odmítnutí principu dostatečného důvodu. Neexistuje podle něj žádný nutný důvod, který by determinoval skutečnost, naopak jedinou nutností je naprostá nahodilost.

V páté, závěrečné a nejkratší kapitole své knihy *Po konečnosti* se Meillassoux snaží převrátit tzv. kopernikánský obrat připisovaný Kantovi. Sám Kant tento krok chápe jako obrat ontologické a epistemologické perspektivy – místo toho, aby se naše poznání řídilo nazíranými předměty, jsou to předměty, které jsou ovládány naším poznáním předmětu jako objektu smyslů.**52** Avšak podle Meillassoux spočívá „kopernikánsko-galileovská revoluce“ v dynamice decentrace vesmíru vůči Kantovi zcela opačné, tedy v odmítnutí představy, že země (a člověk) je středem vesmíru. Tuto tezi Meillassoux dále spojuje s matematizací vesmíru: to znamená, že vesmír, který není rozvržen z nějaké určité (lidské) perspektivy, lze objektivně uchopit pouze skrze matematiku. Pravá kopernikánsko-galileovská revoluce v rámci vědy je tedy Kantem překroucena jako ptolemaiovská kontrarevoluce v rámci

50 *Ibid.*, s. 85.

51 *Ibid.*, s. 85–90.

52 „Má se to s tím právě tak, jako s prvními myšlenkami Koperníkovými, který – když nemohl s vysvětlením pohybu nebeských těles postoupit kupředu za předpokladu, že se celá hvězdná obloha otáčí kolem pozorovatele – zkusil, zda-li by nedosáhl úspěchu, kdyby otáčel divákem, a hvězdy naopak ponechal v klidu. Nyní se můžeme o něco podobného pokusit v metafyzice, a to pokud jde o *názor* předmětů. Kdyby se musel názor řídit uzpůsobeností předmětu, nechápu, jak bychom o ní mohli vědět něco a priori; řídí-li se ale předmět (jako objekt smyslů) uzpůsobeností naší nazírací mohutností, umím si tuto možnost docela dobře představit.“ Immanuel KANT, *Kritika čistého rozumu*, Praha: OIKOYMENH 2001, s. 19–20.

filosofie.⁵³ Člověk se vrací do středu vesmíru, ve kterém je uvnitř korelacionistického kruhu každé bytí bytím pro člověka a jeho myšlení.

Průběh Meillassouxovy argumentace byl rozebrán a kritizován v nesčetném množství jiných studií,⁵⁴ na tomto místě jsem chtěl pouze reprodukovat její základy, abych vůči ní mohl odlišit další pozice. Po této referující části tak mohu alespoň kriticky zhodnotit obecné body, které v Meillassouxově argumentaci shledávám jako nepřesvědčivé. Jde zaprvé o samotnou anamnézu korelacionismu, která se vyhýbá explicitní, textuální argumentaci vůči určitému autoru či teorii a útočí spíše na nerefektované přesvědčení (*doxa*) současných akademických filosofů a jiných humanitních vědců.⁵⁵ Pokud bychom Meillassouxovu kritiku obrátili na konkrétního korelacionistického filosofa, narazili bychom jistě na řadu dalších problémů. Dále se mi (podobně jako Brassierovi) zdá neuspokojivé východisko ancestrality, podle níž korelacionistické pozice nedokážou vstřebat skutečnosti, které se staly před vznikem korelace (vývojem lidského druhu).

Abych vyložil svou kritiku, budu muset rekonstruovat nejčastější výtku vůči Meillassouxově pojmu ancestrality a arché-fosilie,⁵⁶ kterou sám reprodukuje na konci první kapitoly.⁵⁷ Kritika vychází z toho, že ancestrální skutečnosti, události, které se staly před vznikem lidského druhu, jsou pouze nezaznamenané nebo nevnímané (*unwitnessed*) skutečnosti, které jsou v zásadě stejné jako skutečnosti vzdálené v prostoru. Nemůžeme vnímat, co se stalo například před vznikem naší planety, podobně jako nemůžeme vnímat, co se děje v okolních

53 MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 118.

54 Pro kritiku Meillassouxovy eseje viz např. Justin CLEMENS, „Vomit Apocalypse; or, Quentin Meillassoux’s *After Finitude*“, *Parrhesia*, 2013, č. 18, s. 57–67. Pro kritiku vzhledem k samotnému pojmu korelacionismu viz David GOLUMBIA, „Correlationism“. *The Dogma that Never Was*, *boundary*, roč. 43, 2016, č. 2, s. 1–25. Naopak reprezentativní obhajobu poskytl Harman v zatím jediné monografii cele věnované Meillassouxovu dílu: Graham HARMAN, *Quentin Meillassoux. Philosophy in the Making*, Edinburg: Edinburgh University Press 2011. Asi nejvlivnější kritiku předestřel Brassier ve svém článku pro časopis *Collapse*, který představuje relativně velmi upravenou kapitolu z jeho starší a dosud jediné knihy *Nihil Unbound*, viz Ray BRASSIER, „The Enigma of Realism. On Quentin Meillassoux’s *After Finitude*“, *Collapse*, 2007, č. 2, s. 15–54; BRASSIER, *Nihil Unbound*, s. 49–96.

55 Viz např. Robin MACKAY, „Editorial Introduction“, *Collapse*, 2007, č. 2, s. 4; HARMAN, *Quadruple Object*, s. 137.

56 „Ancestralitou“ nazývám jakoukoli skutečnost předcházející vzniku lidského rodu – nebo dokonce jakékoli formě života na Zemi. ‚Arché-fosilie‘ či ‚fosilif-hmotou‘ označuji nejen materiál odkrývající stopy minulého života, jak naznačuje obvyklý význam slova ‚fosilie‘, ale materiál odkrývající existenci ancestrální skutečnosti nebo události; tedy takové, která předchází životu na Zemi. Arché-fosilie proto označuje materiální základ, na kterém lze experimentovat s odhady ohledně ancestrálních fenoménů – například izotop, jehož poloha rozpadu známe, nebo světelné záření hvězdy, ze kterého poznáme, kdy vzniklo.“ MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 10.

57 *Ibid.*, s. 18–22. Jde o doplnění argumentace, které Meillassoux přidal do anglického překladu knihy.

galaxiích. Problém je v tom, že tato nevědomost nijak nepodtrývá korelacionistické hledisko – protože korelacionista si nedělá nárok na to, aby skutečné bylo pouze to, co je aktuálně vnímáno. Jeho korelace zahrnuje byť jen potenciálně vnímatelné předměty. Sám Meillassoux uvádí slavný příklad Husserlova „odstínění“ (*Abschattung*) – když vnímáme krychli, vždy máme před sebou pouze určitou její stranu, ale přesto krychli vnímáme v její jednotě, včetně odstíněné, zadní strany.

Podle Meillassouxa je taková kritika zavádějící, protože zaměňuje ancestrální (*ancestral*) v silném slova smyslu s pouze starým (*ancient*). Meillassouxovi evidentně nejde o nevnímané (*unwitnessed*) skutečnosti, ale o skutečnosti, které se staly před samotným vznikem možnosti vnímat.⁵⁸ Tato teze se ale nezdá přesvědčivá, když ji konfrontujeme s jednotlivými pozicemi „korelacionistů“. Dokonce již Kant uvažoval o ancestrálních fenoménech ve smyslu skutečností předcházejících existenci člověka.⁵⁹ Lze proto předpokládat, že by trval na tom, že vnímání je dáno skrze apriorní formy, nehledě na to, jestli existují, nebo neexistují zástupci lidského rodu. Podobně Edmund Husserl, za jehož života jsme měli ještě přesnější představu o ancestrálních skutečnostech, by jistě nevázal svoji fenomenologii na výskyt vnímajících lidských bytostí.⁶⁰ Jakkoli se zde pohybují na křehkém ledu fiktivních filosofických diskusí, troufám si tvrdit, že ancestrální skutečnosti nepředstavují pro korelacionismus samy o sobě problém.

Tyto potenciální odpovědi z korelacionistické pozice již souvisí s druhou reakcí, na kterou Meillassoux ve své knize sám odpovídá. Podle této druhé výtky Meillassoux směřuje transcendentální a empirické. Zatímco fakt korelace je založen transcendentálně, realita ancestrálních skutečností je pouze empirická. To znamená, že Meillassoux nemůže diskvalifikovat korelaci z empirického času před existencí člověka na empirické rovině, protože na transcendentální úrovni je fakt korelace

⁵⁸ *Ibid.*, s. 21.

⁵⁹ „How many such [natural] revolutions (including, certainly, many ancient organic beings, no longer alive on the surface of the earth) preceded the existence of man, and how many (accompanying, perhaps, a more perfect organization) are still in prospect, is hidden from our inquiring gaze – for, according to Camper, not a single example of a human being is to be found in the depth of the earth.“ Immanuel KANT, *Opus Postumum*, Cambridge: Cambridge University Press 1993, s. 67.

⁶⁰ Proti tomuto způsobu obhajoby by Meillassoux samozřejmě namítal, že transcendentální idealismus (který zastupují Kant i Husserl) na rozdíl od spekulativního idealismu nemůže postulovat subjekt bez jeho instancí v reálném světě. (Viz např. MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 25.) To se ale dostáváme do interpretačního střetu o rozdíl mezi empirickým (individua) a transcendentálním (subjekt). Tyto kategorie, tak jak je chápe například Kant, umožňují mluvit o subjektu nehledě na výskyt člověka.

přítomný neustále. Na tuto výtku Meillassoux odpovídá tím, že pro korelacionistu postulujícího transcendentální subjekt, a tedy i transcendentální korelaci, není možné utéci z problému korelace na transcendentální úroveň. Na rozdíl od spekulativního idealisty, který postuluje subjekt nezávisle na jeho materiálních manifestacích, transcendentální idealista nemůže myslet subjekt bez jeho individuálních zástupců v empirické skutečnosti. Člověk je vtělením či instancí (*instantiated*), nikoli pouze příkladem transcendentálního subjektu.⁶¹ Kromě toho, že bychom opět mohli spekulovat, do jaké míry by ten který korelacionista byl ochoten přistoupit na toto vtažení transcendentálního subjektu do jeho materiální instance, je důležité si všimnout, že Meillassoux zde vlastně přistupuje na korelacionistické stanovisko více, než přiznává. Tímto manévrem totiž potvrzuje, že existuje antropomorfní čas (od vzniku člověka) uvnitř času neantropomorfního, kosmologického.⁶² Mezi nimi je pak ontologická propast. Zatímco první z těchto časů je časem korelace, nebo dokonce transcendentálního subjektu, druhý čas korelaci překonává, a to na základě chronologické předchůdnosti. Tímto Meillassoux jednak přiznává ontologickou relevanci korelace, ale ještě vážnější je to, že jeho spekulativní materialismus se dostává do závislosti na chronologii, respektive předchůdnosti.

Podle mého názoru tedy Meillassoux nejenže neodrazil tyto dvě výtky, ale sám se dostává do překerní situace ve vztahu ke korelaci, kterou chtěl překonat. Na druhou stranu jeho úvahy jistě mohou prezentovat plodnou perspektivu vzhledem ke korelacionismu chápanému spíše jako *doxa*, nereflektované přesvědčení v pozadí obecnějšího uvažování, než jako explicitní filosofický program. Konkrétněji – historizovat fakt korelace (vznik lidského druhu a možnosti vnímat, jak ji známe) jistě může napomoci decentralizaci našeho pohledu na svět a vědomí mimolidských jsoucen. Je zvláštní, že Meillassoux se tímto etickým či politickým směrem prakticky nijak nevydává. Je to způsobeno především tím, že se ve vlastním filosofickém systému soustředí čistě na absolutno spočívající v absolutní nahodilosti, vůči které se každá perspektiva (i ta decentralizovaná nebo environmentální) jeví naprosto marginální a pro jeho filosofický projekt bezcenná.

⁶¹ *Ibid.*, 27.

⁶² BRASSIER, *Nihil Unbound*, s. 59.

Třetím, doposud nezmíněným problémem je matematická rovina Meillassouxova systému, totiž jeho koncepcí kopernikánsko-galileovské revoluce, kterou ve formě nutné „matematizace světa“ vyvozuje z původní nutnosti, jež se týkala pouze kontingence.⁶³ V tomto ohledu nejenom samotné provázání s matematikou, ale i vlastní práce s ní zůstává rozpracovaná spíše okrajově, alespoň například vůči způsobu, jakým matematiku ve své filosofii využívá Alain Badiou, Meillassouxův učitel, přestože i jeho využití matematiky je podrobeno trvajícím kritice.⁶⁴ Svou snahu o absolutizaci matematiky (matematizaci všech možných světů) Meillassoux samozřejmě dále rozpracovává, i když relativně různorodě. Ve své druhé knize *Číslo a siréna* analyzuje náhodu, zatímco v níže rozebraném článku „Iterace, reiterace, opakování“ se opírá o „znak bez významu“ (*sign devoid of meaning*).⁶⁵ V prvním případě absolutno ve formě kontingence takřka detektivně hledá s pomocí Mallarmého básně *Vrh kostek nikdy nezruší náhodu*; ve druhém textu, jak přiblížím níže, absolutní získává formu nahodilosti prázdného znaku. V obou případech však jde o snahu myslet absolutno, to znamená nalézt formální jazyk (matematiku) reflektující skutečnost mimo subjektivní lidskou pozici.

Velmi podobnou kritiku předkládá Brassier v rámci své doposud jediné monografie *Odpoutaná nicota*, přestože opakovaně oceňuje Meillassouxovu filosofii.⁶⁶ Také kritizuje problém ancestrality a Meillassouxovu strategii založit rozdíl mezi korelací a vnějškem, mezi antropomorfním a kosmologickým časem, na chronologickém základu.⁶⁷ Podobně Brassier vnímá také problém matematizace: Na jedné straně Meillassoux hájí přístup myšlení k bytí právě skrze matematizaci, na druhé straně se musí vyhnout matematické ontologii (redukci bytí na matematiku). Ta by totiž odporovala jeho odmítnutí principu dostatečného důvodu (existoval by matematický důvod pro existenci věcí

⁶³ MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 117.

⁶⁴ Viz např. Ricardo L. NIRENBERG – David NIRENBERG, „Badiou's Number. A Critique of Mathematics as Ontology“, *Critical Inquiry*, roč. 37, 2011, č. 4, s. 583–614.

⁶⁵ Quentin MEILLASSOUX, *The Number and the Siren. A Decipherment of Mallarmé's Coup De Dés*. Falmouth: Urbanomic 2012; MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 121–122.

⁶⁶ Viz BRASSIER, *Nihil Unbound*, např. s. 49, 58, 64.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 59.

takových, jaké jsou) a zároveň by se tím propadl zpět do korelace kvůli idealismu (matematická idealita ovládající realitu světa).⁶⁸ Právě vztah reality a ideality je v Brassierově komentáři klíčovým problémem Meillassouxovy filosofie. Distinkce je nutná, aby udržela rozdíl mezi přítomností korelace a minulostí ancestrality – mezi idealitou ancestrálních tvrzení a realitou ancestrálních skutečností. Ale zároveň se nemůže krýt s dualismem myšlení a bytí – to by znamenalo návrat ke korelaci. Myšlení ve své idealitě podle Meillassoux může přesáhnout k realitě skrze matematizaci. Ale na druhé straně idealita nemůže být plně matematická, jinak by Meillassoux zastával matematickou ontologii, která by znamenala návrat k metafyzice.

25

Brassier uzavírá svůj komentář s tím, že Meillassoux musí vyřešit „distinkci mezi realitou ancestrálních fenoménů a idealitou ancestrálních tvrzení“.⁶⁹ Musí obhájit vztah reálného a ideálního tak, aby se znovu nevrátil ke korelacionistickému kruhu bytí a myšlení.⁷⁰ V konečném důsledku tedy, podle Brassiera, Meillassoux neprezentuje jednoznačnou koncepci bytí, konkurující fenomenologickým či metafyzickým koncepcím, které tolik kritizuje.⁷¹

Když se vrátíme k našemu schématu mapy a území, ke snaze spekulativního realismu odmítnout korelacionistickou konstrukci území skrze mapu, můžeme konstatovat, že Meillassouxovo řešení nespočívá v odmítnutí mapy ve prospěch přímého vstupu na území. Naopak samotné území je podřízeno absolutní kontingenci, není popsatelné fyzikou ani jiným způsobem, s výjimkou matematiky. Podle Meillassoux tedy musíme odmítnout nejen korelacionistické mapování skutečnosti, ale také samotnou představu skutečného území, a nahradit obojí určitou matematizovatelnou strukturou, nebo, abych udržel prostorovou metaforu, karteziánskou soustavou souřadnic. Takový je podle Meillassoux smysl kopernikánsko-galileovské revoluce moderní vědy. To zároveň vyvolává pochyby o tom, do jaké míry je Meillassouxův matematický mat(h)erialismus⁷² materialismem.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 87.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 86.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 94, 87.

⁷¹ *Ibid.*, s. 88.

⁷² MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 154.

3. SUBJEKTALISMUS A POSTSTRUKTURALISMUS

Tehdy také začal natáčet fotografie všech osob, které poznal, od Geneviève po Olgu, přes Franze, Michela Houellebecqa, svého otce a další lidi, vlastně všechny, jejichž fotografii měl. Připevnil je ke středně šedé nepromokavé plachtě na kovovém rámu a točil je přímo před domem, nechávaje tentokrát pracovat na degradaci přírodu. Fotografie se pod vlivem deště a slunečního světla kroutily, místy plesnivěly, posléze se rozpadly na kousičky a během několika týdnů po nich takřka nic nezbylo.⁷³

Útok spekulativního myšlení včetně Meillassouxa na pojem a roli subjektu samozřejmě není až tak původní či originální. Samotná pokantovská filosofie, proti které Meillassoux tak vehementně vystupuje, obsahuje celou řadu pozic kritických k subjektivitě, stávících se zejména proti představě transparentního lidského subjektu garantujícího objektivní poznání,⁷⁴ ale i vůči subjektu jako takovému. Meillassoux si je toho pochopitelně vědom, a proto svou filosofii rozšířil právě o útok na tuto „kritiku subjektu“. V nedávném článku „Iterace, reiteration, opakování. Spekulativní analýza znaku bez významu“, který i přes řadu jiných Meillassouxových textů představuje nejdůležitější posun v jeho kritice korelacionismu od původní studie *Po konečnosti*, blíže artikuluje vedle samotného korelacionismu také pozici subjektalismu, kterou dříve označoval jako „subjektivní metafyziku“.⁷⁵

Pokantovská filosofie tedy není jednoduše korelacionistická, ale tvoří dvě linie: subjektalismus a korelacionismus v užším slova smyslu,⁷⁶ které poskytují na jedné straně spekulativní a na druhé antispekulativní odpověď na problém korelace, otevírající celou „Éru“ dějin filosofie:

Jde o celou filosofickou Éru, protože překlenuje mnoho období dějin filosofie. Umožňuje nám odhalit trvalost

⁷³ HOUELLEBECQ, *Mapa a území*, s. 274.

⁷⁴ Když například Vincent Descombes rekapituluje „evropský souboj“ o subjekt, tvrdí, že zastánci i kritici subjektu se shodnou, že subjekt postrádá dvě vlastnosti: transparentci a suverenitu, viz Vincent DESCOMBES, *Le complément de sujet*, Paříž: Gallimard 2004, s. 10.

⁷⁵ MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 121–122.

⁷⁶ Již v *Po konečnosti* pracuje Meillassoux s termínem „subjektivní metafyzika“, ale stále ještě velmi omezeně.

intrakorelacionistické opozice mezi subjektalismem a korelacionismem: v rámci renesance a klasické epochy (od Montaigne po Leibnize); v osvícenství (Diderot/Kant); na přelomu osmnáctého a devatenáctého století (raný Fichte/Hegel); na přelomu devatenáctého a dvacátého století (novokantovství a husserliánská filosofie na jedné straně, bergsonovská na druhé), v druhé půli dvacátého století (Ruyer a Deleuze, proti různým variantám postmodernismu), atd.**77**

27

Pokud jsem vyjádřil přinejmenším pochyby o použitelnosti termínu korelacionismus na celek pokantovské filosofie, jeho rozdělení na tyto dvě linie v adresnosti příliš nepřidává. Meillassoux pojmem subjektalismus či vitalismus označuje velmi odlišné filosofie (od Berkeleyho a Hegela přes Nietzscheho či Bergsona až po Deleuze nebo Harmana), které podle něj připisují subjektivní prvky (vnímání, habitus, utváření, život ve formě řešení problémů) materiální realitě,**78** nebo ještě přesněji, překonávají korelaci tím, že absolutizují subjektivní pozici (např. vnímání – Berkeley, rozum – Hegel, vůli – Schopenhauer, mnohost vůlí – Nietzsche, nebo svobodu – Bergson).**79** „Nejzvláštnější moment“ pak podle Meillassouxa nastává, když se autoři zastávající vitalismus snaží o radikální kritiku subjektu. Takoví filosofové podle něj odmítají některé základní aspekty moderní či karteziánské subjektivity (vědomí, rozum, svoboda), jen aby hypostazovali jiné subjektivní rysy, které připisují obecně realitě (i když většinou organické).**80** Jako by pouze vyměnili antropocentrismus za antropomorfismus. Tyto filosofie ale v zásadě jsou podle Meillassouxovy terminologie „spekulativním gestem“ (překonává korelaci tím, že ji absolutizuje)**81** i realistické (pokud chápou určitý prvek jako reálný a absolutní).**82** Jejich problémem z Meillassouxova stanoviska je skutečnost, že jsou také metafyzické (stále ještě vycházejí z principu dostatečného důvodu: věci jsou tak, jak jsou, z určitého důvodu)

77 MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 122.

78 *Ibid.*, s. 124.

79 *Ibid.*, s. 121.

80 *Ibid.*, s. 124.

81 *Ibid.*, s. 122. I přes toto explicitní označení tyto filosofie nevyhovují dalšímu spekulativnímu kritériu, a to odmítnutí principu dostatečného důvodu.

82 *Ibid.*, s. 133.

a nematerialistické (nezastávají přístupnost externí reality zbavené jakékoli subjektivity).

Proti tomuto absolutnu (*absolutism*), založenému metafyzicky, prezentuje Meillasoux své materialistické absolutno (*absolutory*), založené naopak na kontingenci existujícího. Podle něj máme ke korelacionismu vlastně jen dvě možné alternativy: absolutistickou metafyziku (která předpokládá princip dostatečného důvodu, a tedy i nutné jsoucno) a absolutorní spekulaci (která jako absolutní a nutnou uznává pouze kontingenci).⁸³

V opozici k hledání subjektivit okolo nás bychom se podle Meillassouxa měli zaměřit na to, co je „mrtvé a naprosto zbavené života“.⁸⁴ Jeho materialismus je tedy v příkré opozici k Deleuzově a Guattariho chápání materialismu, dle nějž „nezformovaná látka, phylum, není mrtvou, hrubou, homogenní látkou, ale látkou-pohybem obsahující singularity nebo haecceity, kvality, a dokonce i operace“.⁸⁵ Na rozdíl od materialismu, který chce zkoumat, mapovat tyto pohyby, Meillassoux dává veškerou hmotu všanc kontingenci. V tomto smyslu chápe svou koncepci jako „neintruzivní“:⁸⁶ nepředepisuje žádné entity ani principy (kromě nutné a absolutní kontingence) a nechává na „všech ostatních disciplínách, aby ony samotné popisovaly a vysvětlovaly (bez nároku na nutnost) svět, ve kterém žijeme“.⁸⁷ Meillassoux dokonce chápe jejich strukturu jako organogram, jako systém distribuce vědění v rámci jednotlivých disciplín, které individuálně nemohou přesáhnout či vysvětlit všechny ostatní. Struktura akademické produkce vědění tak má pro Meillassouxa ontologický význam. Naopak umění a literatura ze své podstaty podobné organogramatice unikají.⁸⁸ Meillassoux sice neuvádí, proč tomu tak je, ale zdá se být zřejmé, že zatímco věda se dělí do disciplín s nespořádanými metodologiemi a regiony vědění, bez možnosti vytvořit metapozici či totální syntézu („vědění o vědění“), umění využívá svobodu překračovat tyto rozdíly, a snad právě tyto mezery a předěly (*fissures*) prozkoumávat.⁸⁹ Každopádně v samotném

⁸³ *Ibid.*, s. 120.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 126.

⁸⁵ Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI, *Tisíc plošin*, Praha: Herrmann & synové 2010, s. 583.

⁸⁶ MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 141.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 143–144.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 144–145.

⁸⁹ Zdá se, že tomu odpovídala i role umění v Meillassouxově monografii o Mallarmého *Coup de Dés*: MEILLASSOUX, *Number and the Siren*.

bytí jsou tyto trhliny (*fissure*), kterým odpovídá pluralita disciplín. Jinými slovy, máme vždy více map k území (realitě), které přeci jenom odpovídají (svojí strukturou) struktuře reality.

Právě v tomto ohledu dává Meillassoux subjektalismu ještě jednu šanci, pokud se vzdá metafyzických nároků a pokusí se legitimizovat skrze postuláty „možného projektu popisu našeho světa“.⁹⁰ V rámci Meillassouxova absolutně nahodilého vesmíru mohou vzniknout stabilní situace, které lze popsat některou z těchto teorií. Uvnitř Meillassouxova naprosto nahodilého světa je tedy prostor nikoli pro nutnost, ale alespoň pro dostatečně stabilní situace, které lze vědecky i filosoficky mapovat.⁹¹ Zdá se, že sám Meillassoux nabízí nemetafyzické „postulátové“ čtení například Deleuzovy filosofie,⁹² které nechce vyloučit ze svého systému, ačkoli svůj materialismus mu jednoznačně nadřazuje. Podobně je tomu také v případě přírodních věd; také ty podle Meillassouxova popisují regularity, ale nikoli univerzálně platné zákony. Předmět jejich zkoumání vždy může být jinak, nebo nebýt vůbec.⁹³ To znamená, že podle Meillassoux nakonec je možné hypoteticky uvažovat o světě (i v pojmech subjektalismu), aniž bychom však měli jakýkoli nárok na obecnou platnost našich zjištění.⁹⁴ Oproti tomu spekulace v pravém slova smyslu má nárok na pravdu, ale jen s tou podmínkou, že neříká nic o aktuálním světě, pouze o jeho spekulativních podmínkách možnosti. Proto také, když Meillassoux mluví o jednotlivých tezích své filosofie, např. matematizaci světa, nejde o teze, které by se týkaly (f)aktuálního světa, ale je nutné je aplikovat na každý možný svět.

Pokud se vrátíme zpět ke schematismu mapy a území, Meillassoux tedy nakonec neodmítá proces mapování (ať již v jeho disciplinární, či nyní i filosofické rovině), protože jeho matematizovaná soustava souřadnic dokáže obsáhnout nejen nahodile se měnící území, ale také různé pokusy o jeho mapování. Na druhé straně, nejenže se sám Meillassoux v rámci svého spekulativního materialismu nezajímá o (korelacionistické) mapování, ale také ani o samo (ať již metafyzické, či

⁹⁰ MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 152.

⁹¹ Takové mapování pak není metafyzické, ale „krypto-fyzikální“, *ibid.*, 153.

⁹² *Ibid.*, s. 152–153.

⁹³ *Ibid.*, s. 156–157.

⁹⁴ Ale dalším problémem zůstává, že podle Meillassoux je nejučinějším útokem na subjektalismus právě korelacionismus: „Pokud proti sobě necháme pouze subjektalismus a korelacionismus, bude to vždy druhá strana, která zvítězí, a to důrazem na fakticitu jakékoli korelace.“ *Ibid.*, s. 151.

subjektalistické) území. Musíme se tedy vrátit k jeho vlastní teorii, abychom zjistili, v čem spočívá ono *grand dehors*.

Kromě kontingence se Meillassoux snaží obhájit také druhý nutný rozměr svého materialismu, kterým je matematizace světa. V právě rozebíraném článku, jak prozrazuje již jeho název, se o to pokouší skrze „ontologii prázdného znaku“. Ten je nejzákladnější formou znaku; zbavený jakéhokoli významu zůstává pouze materiálním základem: „stopou inkoustu na papíře, zvukovou vlnou, či dnes tekutým krystalem viditelným na obrazovce“.⁹⁵ Meillassoux samozřejmě zmiňuje arbitrárnost znaku (vztahu mezi označujícím a označovaným) podle Ferdinanda de Saussura, ale své vlastní chápání arbitrárnosti znaku pokládá za předchůdné.

Podle Saussura má každý znak část označující (např. slovo strom) a část označovanou (pojem stromu), jejichž vztah je arbitrární; to znamená, že neexistuje žádný univerzální důvod, proč je určitému slovu přiřazen určitý referent. Na rozdíl od Saussura chce Meillassoux zachytit znak ještě předtím, než získá jakýkoli referent, než označující přijme označované. Právě tato arbitrárnost je podle Meillassouxa nutná, abychom vůbec pochopili znak jako znak.⁹⁶ Tyto, podle Meillassouxa „materiální“ podmínky možnosti znaku samozřejmě mají i nemateriální sílu reprodukce, např. „\$\$\$“, etc.“.⁹⁷ Jde tedy o znak, se kterým můžeme provádět jisté operace (opakování), ale zcela nezávisle na jeho obsahu. Pro Meillassouxa je klíčová otázka, „jaká schopnost myslí dává vzniknout tomuto etc.“⁹⁸ Právě v tomto momentu podle něj může myšlení dosáhnout jistého absolutna; to znamená, že myšlení přesahuje samo sebe, a tím i kruh korelace, protože obsáhne něco zcela nutného, nezávislého na jakémkoli obsahu.

Odpovědí na tuto otázku má být právě *iterace jako operační princip grand dehors*. Meillassoux využívá hypotetického scénáře archeoložky, která našla dvě řady stejných značek:

§§§§§§§§
+++++++⁹⁹

⁹⁵ *Ibid.*, s. 161.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 169.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 170, 168.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 171.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 172.

Archeoložka nejdříve předpokládá, že jde o dekorativní motivy zdobící okraj tabulky, ale následně přijde na to, že jde o dvě řady znaků. Rozdíl mezi prvním a druhým způsobem porozumění Meillassoux popisuje jako přechod od kontingence věcí (ornamentu na tabulce) k uvědomění si této kontingence věcí (vědomí, že jde o znaky, které něco znamenají).¹⁰⁰ Takto přicházíme ke znaku, který již disponuje arbitrárností, ale zároveň ji ještě nevyplňuje konkrétním významem. Meillassoux naznačuje, že právě tímto způsobem můžeme překonávat korelacionistický způsob rozumění světa.¹⁰¹ Činíme tak skrze formální jazyk (reiteraci), který je v radikálním slova smyslu zbavený obsahu (nejen označujícího); analogicky je také Meillassouxův spekulativní materialismus zbaven možnosti říci cokoli o aktuálním světě. Prázdný znak pro Meillassoux odpovídá absolutní kontingenci (není závislý na žádném jsoučnu, a tudíž je slučitelný s bytím či nebytím jakéhokolli jsoučna), ale zároveň uniká korelaci, protože je nezávislý na myslícím subjektu, je nutným (absolutním) faktem.

Na tento rozsáhlý článek ihned zareagoval Armen Avanesian, jeden z editorů sborníku, v němž článek vyšel, příspěvkem „Ontologie jazyka“. V něm se v rámci svého dlouhodobého projektu spekulativní poetiky pokouší obhájit tezi, že samotný jazyk – tedy jazyk obecně, nikoli jen jeho formalizované varianty – má ontologickou relevanci.¹⁰² V tomto ohledu odlišuje dva přístupy k jazyku – korelacionistický a realistický:

Realistická či materialistická ontologie jazyka – na rozdíl od té korelacionistické či metafyzické – musí odmítnout skeptický předpoklad poststrukturalismu, podle kterého jazyk pouze formuje svět nebo vytváří obrazy světa. Z perspektivy spekulativní lingvistiky a spekulativní poetiky jazyk na jedné straně mění svět, jehož je součástí, ale zároveň ovlivňuje lidské poznávání skrze rekurzivní struktury.¹⁰³

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 182.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 183. Celý článek postrádá jednoznačný závěr a končí konstatováním řady problémů, které se mají stát předmětem dalšího zkoumání. *Ibid.*, s. 187.

¹⁰² Armen AVANESSIAN, „Language Ontology“, in: *Idem* – MALIK, *Genealogies of Speculation*, s. 199, 201.

¹⁰³ *Ibid.*, s. 211.

Jazyk tedy není jen dispozitivem mapujícím teritorium (poststrukturalismus), ale má vnitřní, rekurzivní strukturu; to znamená, že není pouhou reprezentací přístupující k realitě, aby ji popsala či mapovala, ale má vlastní formální principy, které strukturují náš svět – a to nikoli v závislosti na konkrétním jazyce, ale z hlediska jakéhokoli možného jazyka. Má ontologickou relevanci a proto je sám určitým územím našeho světa: „Když používáme jazyk v naší řeči, v nekonečně malých krůčcích měníme nejenom samotný jazyk, ale také naše bytí ve světě.“¹⁰⁴

Když tedy Meillassoux tvrdí, že je to prázdný znak, který nám dává zakoušet „naprostou absenci nutnosti“, radikální „absenci základu všech věcí, a nejenom samotného znaku“,¹⁰⁵ pak Avanesian tvrdí, že stejnou funkci může plnit náš přirozený jazyk. Pokud Meillassoux chce překonat kruh korelace a odmítnout poststrukturalistické (mapující) dispozitivы skrze formální, matematizovaný jazyk na příkladu reiterace znaku, pak Avanesian tvrdí, že tento princip je obsažen v jakémkoli přirozeném jazyce v rámci jeho rekurzivní struktury. Ale tím vrací do hry poststrukturalistickou kritiku (jazyka) a obecně i mou metaforu mapování. Pokud totiž jazyk obsahuje určité prvky absolutního rozměru (ať již skrze rekurzivní strukturu, nebo reiteraci), pak má ontologickou relevanci studovat, jakým způsobem jazyk pokrývá, mapuje naši skutečnost.

Každá mapa předpokládá měřítko a jistou síť arbitrárních, matematizovatelných souřadnic. Jazyk je analyzován svými vlastními prostředky, mapa se stává součástí území, stejně jako v úvodním citátu Alfreda Korzybského, nebo například jako ve známé povídce Jorgeho Luise Borgese „O důslednosti vědy“, ve které kartografové vytvoří mapu provincie velikou jako město, nebo mapu království pokrývající celou provincii.¹⁰⁶ Libovolnost měřítka (podobně jako rekurzivita a iterabilita) nám na jedné straně ukazuje arbitrárnost mapování, ale zároveň nám ukazuje, že mapa vstupuje do území (odtud dvojí absurdní pointa povídky).

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 210.

¹⁰⁵ MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 182.

¹⁰⁶ Jorge Luis BORGES, „O důslednosti vědy“, in: *Obecné dějiny hanebnosti*, Praha: Práce 1990, s. 104–106.

4. ZÁVĚR – VZTAH MAPY A ÚZEMÍ

Vstup do sálu zahrazoval velký panel, nechávající dvoumetrové průchody po obou stranách, kam Jed pověsil vedle sebe satelitní fotografii pořízenou v okolí guebwillerské homole a zvětšeninu jedné mapy Michelinu „Departementy“ téže oblasti. Kontrast byl nabíledni: zatímco satelitní fotografie ukazovala jen směr více či méně jednotvárných zelení posetých modrými skvrnami, mapa přinášela fascinující předivo okresek, malebných silniček, výhledů, lesíků, rybníků a soutěsek. Nad oběma zvětšeninami stál černým hůlkovým písmem název výstavy: MAPA JE ZAJÍMAVĚJŠÍ NEŽ ÚZEMÍ.**107**

33

Při popisu Martinovy kariéry, jeho děl i výstav Houellebecq evidentně osciluje mezi snahou o realistické zobrazení světa umění a jistou dávkou anti-intelektuální ironizace, která je hojně komentovaným aspektem jeho románů.**108** Každopádně zdvojení (mapy a území) se ale dál zmnožuje. V recenzi na výstavu se tak můžeme dočíst:

„S hlubokým klidem velkých revolucionářů,“ psal, „umělec-mladý muž se od úvodního exponátu, kterým nás pouští do svého světa, odchyluje od oné naturalistické a novopohanské vize, jejímž prostřednictvím se současníci vysilují v hledání obrazu Nepřítomného. Nikoli bez směle odvážnosti přijímá pohled účastenského Boha, který je člověku oporou při (re)konstrukci světa.“**109**

Jako kdyby recenzent chválil nejen Jeda Martina, ale také Meillassouxa. Jeho spekulativní materialismus, jak jsme viděli, spočívá v odmítnutí jakýchkoli „Nepřítomných“ dispozitivů, obzvláště vitalismu a subjektalismu, které bychom mohli identifikovat s naturalismem, či novopohanstvím, a namísto toho se snaží obnovit vztah myšlení k absolutnu. Meillassoux, jak jsem již několikrát konstatoval, nechce říci nic o našem aktuálním světě; jde mu naopak o jeho podmínky možnosti, chce nám být „oporou při jeho (re)konstrukci“.

107 HOUELLEBECQ, *Mapa a území*, s. 51.

108 Viz např. Carole SWEENEY, *Michel Houellebecq and the Literature of Despair*, Londýn: Bloomsbury 2013.

109 HOUELLEBECQ, *Mapa a území*, s. 52–53.

Jsem přesvědčen, že odmítnout problém mapy a dispozitivů poststrukturalismu není tak jednoduché, ačkoli samotný schematismus mapy a území ve své jednoduché formě nefunguje. Tím mám na mysli to, že problém realismu nemůžeme redukovat na snahu vystoupit z map do přímého vztahu k území. Nikoli nutně proto, že je to samo o sobě naivní, ale proto, že to problém realismu nijak neřeší. Pokud budeme realisty jen proto, že uznáme jako reálné ty entity (území), které jsou nezávislé na našich reprezentacích (mapách), pak se problém realismu vrací právě ve vztahu k našim reprezentacím, kterým jsme tím samým krokem znemožnili být reálnými. Právě na jejich (prekérní) realitu naráží Borgesova povídka.

Viděli jsme, že Meillassouxovo na první pohled nesmírně složité řešení spočívá nikoli v nadřazení území mapě, ale v odmítnutí obou. Poststrukturalistických dispozitivů (antirealistického východiska v jazyce, vědomí, moci atd.) se zbavíme pouze za předpokladu, že se zbavíme i území – a nebudeme schopni říci nic o aktuálním světě. Hranice směrem ke *grand dehors* tedy pro Meillassouxa nevede mezi mapou a územím, ale mezi územím a jeho podmínkami možnosti. Přitom jsem se snažil kriticky vyložit, že toto řešení není bez problémů. Brassier například pochybuje o tom, že investice do chronologického rozdílu mezi korelacionistickým schématem (mapy a území) a realismem (*grand dehors*) spočívajícím v pojmu ancestrality je přesvědčivá. Zároveň ukazuje, že Meillassoux se nevymanil z duality reálného (ancestrální fenomény) a ideálního (postuláty ancestrality), která hrozí návratem ke korelaci.

V rozsáhlém článku „Iterace, reiterace, opakování“ se Meillassoux snaží zaútočit nejen na korelacionismus (na samotnou dualitu mapy a území), ale také na subjektalismus. Ten je pro něj vlastně důležitějším soupeřem, a snad přesnějším opakem jeho vlastní teorie. Subjektalismus totiž spočívá v opačné reakci na problém korelacionismu. Místo toho, aby dvojici dispozitivu a reality odmítl jako Meillassoux, pokouší se ukázat, že mapu a území nelze odlišit. Do této pozice stále ještě můžeme zařadit Nietzscheho perspektivismus (realita je (de)formovaná naší konkrétní pozicí, samotným mapováním), Guattariho a Deleuzův zvláštní materialismus (celý rejstřík multiplicit, linií, strat, segmentarit, intenzit atd., který se na

druhé straně opírá o „univocitu bytí“),¹¹⁰ nebo například Harmanovu objektově-orientovanou filosofii (objekty vykazují znaky subjektivity).¹¹¹ Snažil jsem se ukázat, že tyto pozice (Meillassoux na jedné straně, a jistý druh subjektalismu na druhé) jsou zcela protilehlé, ale zároveň se samy o sobě nutně nevylučují. Konkrétněji, Meillassoux dává těmto různorodým materialismům bez metafyzických nároků možnost existovat uvnitř jeho spekulativního materialismu. Zároveň jsem vůči tomuto textu a jeho argumentaci načrtl Avanesianovu odpověď. Ten tvrdí, že absolutní rozměr, který Meillassoux hledá v „prázdném znaku“ (přesahujícím do oné absolutně kontingentní sféry mimo mapy a území), je ve skutečnosti součástí širší ontologie jazyka, v jejímž rámci můžeme chápat jazyk obecně (i přirozený jazyk ve smyslu mapy) jako zprostředkující tuto arbitrárnost znaků.

Závěr mého čtení Meillassouxovy filosofie se tedy může jevit banálním. Mapa a území jsou nedostatečnou aproximací myšlení. Musíme je odmítnout buď ve prospěch vnějšku (Meillassouxova pozice), nebo ve smyslu jejich vzájemné propletenosti (subjektalismus, resp. poststrukturalismus). Ale i toto zakončení může mít překvapivý důsledek – obě řešení se v této perspektivě nevylučují; můžeme stejně dobře zkoumat dispozitivu naší aktuální skutečnosti, stejně jako spekulovat o podmínkách možnosti, zcela oproštěných od našeho konkrétního světa. Problém takového řešení samozřejmě spočívá v tom, že předpokládá hierarchii mezi těmito řády poznání (Meillassoux). Spekulativní materialismus se cítí být nadřazený zkoumání našeho světa, které vyhrazuje vědě,¹¹² ale implicitně přiznává možnost vměstnat sem i filosofické zkoumání našeho světa (bez nároku na nutnost).

Je nutné přiznat, že existuje celá řada problémů, na které jsem upozornil, nebo je naopak pro nedostatek místa nekriticky přešel. Zmíním alespoň skutečnost, že spolu s problémem aktuálního světa a jeho (sociálního, kulturního, ideologického atd.) mapování z Meillassouxovy filosofie zcela mizí politický rozměr.¹¹³ Pokud

¹¹⁰ DELEUZE–GUATTARI, *Tisíc plošin*, s. 11. Sám Meillassoux probírá „mono-pluralismus“ Deleuze a Guattariho v MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 190.

¹¹¹ MEILLASSOUX, „Iteration, Reiteration, Repetition“, s. 191.

¹¹² Jedním z problémů Meillassouxovy filosofie je právě její ambivalentní vztah k vědě. Na jedné straně se jí snaží hájit a nechat jí vlastní prostor, včetně proklamace „neintruzivnosti“ (*ibid.*, s. 141, 144), ale děje se tak za cenu této hierarchizace a upření nároku na nutnost.

¹¹³ Musím ale připomenout alespoň konzistentní Meillassouxovu argumentaci proti fideismu, tzn. proti návratu k náboženské formě absolutna či *grand dehors* pod vlivem poststrukturalismu resp. sociálního konstruktivismu, které problém absolutna opouští. Viz např.: MEILLASSOUX, *After Finitude*, s. 46.

někteří čtenáři stále ještě přistupují ke spekulativnímu realismu s nadějí, že (oproti předchozí zejména poststrukturalistické filosofii) poskytuje adekvátnější prostředky k promyšlení – když už ne řešení – aktuálních problémů, pak musí být při četbě Meillassouxových textů, s jejich přebujelým lexikálním aparátem, a naopak nechutí explicitně protiargumentovat, jednoznačně zklamání. Koneckonců právě taková byla má hlavní motivace k hledání dialogu – nebo alespoň kompatibility – mezi spekulativní a poststrukturalistickou filosofií; mezi způsobem myšlení, který odmítá metaforu mapy, a tím, jež ji podrobuje neustálé kritice. Šlo mi o to hledat možnost dialogu se současnými spekulativními tendencemi, aniž bychom museli opustit kritický potenciál dosavadní, zejména poststrukturalistické tradice. Dokonce se tímto v rámci mého čtení zdá možné zasadit do rámce Meillassouxova materialismu absolutní kontingence mnohé jiné materialismy, ať již vychází z Deleuzovy filosofie (Manuel DeLanda), mediální teorie (Jussi Parikka), humanismu (Reza Negarestani) stejně jako posthumanismu (Rosi Braidotti). Tyto varianty materialismu, podobně jako nespočet jiných, vychází z provázání území a jeho mapování (nikoli z dualismu objektu a subjektu). Vůči takovému provázání se Meillassouxova filosofie tváří být vnější, a tedy s ním i v jistém smyslu kompatibilní.

Bez ohledu na určitou fázi rozčarování, kterou spekulativní realismus již určitou dobu prochází, představuje celou řadu zajímavých manévrů ať již uvnitř území, nebo mimo něj. Možná, že se vrací ke starým problémům, ale vytváří nové linie orientace, ke kterým jsem chtěl, s jistou pomocí Houellebecqa, přispět jednoduchým a neuspokojivým schematismem mapy a území.

Tento výklad nicméně nestačí k vyjádření nevolnosti, která se nás zmocní při pohledu na ony patetické malé figuríny typu Playmobil ztracené uprostřed abstraktního a obřího futuristického sídliště, které se samo drolí a rozpadá a pomalu se jakoby ztrácí v rostlinné nezměrnosti táhnoucí se donekonečna. Ani pocitu zkázy, jež v nás vyvolá sledování toho, jak se obrázky lidských bytostí, které Jeda Martina během pozemského života doprovázely, rozkládají vlivem povětrnostních podmínek a poté se rozpadají na cáry, jako by chtěly na posledním videu symbolicky vyjádřit všeobecný zánik lidského

druhu. Propadají se, chvíli zdánlivě vzdorují, než je překrývající se vrstvy zeleně pohltí. Nastává klid, v němž jen vítr komíhá trávou. Triumf vegetace je naprostý.**114**

37